

Martha Brill Olcott, *Kazakhstan: Unfulfilled Promise*, Carnegie Emdowment for International peace, Washington DC 2003, 322 pp.

اولکات، مارتا بریل. قزاقستان: وعده‌های تحقق نیافته، بنیاد کارنگی برای صلح جهانی، واشنگتن: ۲۰۰۳، ۳۲۲ صفحه.

تا یک دهه قبل بعضی غربی‌ها قزاقستان را فقط وسیع‌ترین جمهوری از پانزده جمهوری شوروی پس از روسیه می‌دانستند که دارای منبعی وسیع و دست‌نخورده از نفت و گاز و دبگر ذخایر معدنی است. پس از استقلال در ۱۹۹۱، قزاقستان به دو دلیل در رسانه‌های گروهی غرب بیشتر مطرح شد: الف) متلاشی نمودن سلاحهای اتمی قزاقستان از طرف آمریکا به واسطه توافقه‌های دوجانبه؛ ب) وقتی شورون و موبیل قراردادهایی برای توسعه منابع و ذخایر نفتی ساحلی و منابع در عمق دریای خزر با قزاقستان امضا نمودند.

اکنون وسعت کشور، ذخایر نفت و گاز قزاقستان و موقعیت محوری این کشور، اهمیت استراتژیک قزاقستان را برای ایالات متحده، هم‌پیمان‌های غربی آمریکا و دو همسایه قدرتمند قزاقستان (چین و روسیه) افزایش می‌دهد.

مارتا بریل اولکات یکی از محققان بنیاد کارنگی و کارشناس بین‌المللی مسایل آسیای مرکزی است. وی در کتاب خود که به تازگی انتشار یافته اولین دهه حضور قزاقستان را در زمینه میراث تاریخی و سیاسی‌اش مطالعه نموده و ویژگی‌های جغرافیایی، توسعه اقتصادی و اجتماعی این کشور را بررسی می‌کند. در حالی که ارزش

استراتژیک ذخایر نفت و گاز دریای خزر یک عامل مهم به حساب می‌آید که انگیزه آمریکا و غرب را تشدید می‌کند. اولکات خاطر نشان می‌سازد که منافع آمریکا و مردم منطقه از موفقیت احداث مسیرهای ترانزیت که منابع طبیعی قزاقستان را به جهان خارج منتقل می‌کند بیشتر در خطر است. در زمانی که نگاه جهانی پس از حملات تروریستی ۱۱ سپتامبر به‌طور فزاینده‌ای بر آسیا و آسیای جنوبی متمرکز می‌باشد تجزیه و تحلیل‌های فافذ و صریح اولکات مورد توجه ویژه محققان و تصمیم‌گیران سیاسی قرار می‌گیرد.

کتاب قزاقستان: وعده‌های تحقق نیافته که با پیش‌گفتاری از جسیکا ماتئوس^۱ ریاست «بنیاد کارنگی برای صلح جهانی» آغاز می‌گردد شامل هفت فصل و یک ضمیمه مطول است. عناوین فصول کتاب به ترتیب عبارتند از: معرفی قزاقستان؛ بی‌میلی در پذیرش استقلال؛ چالش‌هایی فراسوی افزایش شمار قزاقستانی‌ها؛ تلاش در جهت کثرت‌گرایی و آزادسازی قزاقستان؛ تحول اقتصادی یا تصاحب دولت؛ یک جامعه تقسیم شده؛ آیا قزاقستان به انتظار خود نایل می‌گردد؟ در فصل اول کتاب قزاقستان: وعده‌های تحقق نیافته می‌خوانیم: «سیاستمداران و فعالان اقتصادی به سرنوشت قزاقستان، ترکمنستان و جمهوری آذربایجان علاقمندند چرا که حجم عظیمی از ذخایر انرژی در دریای خزر نهفته است. از سه دولت فوق، ذخایر قزاقستان احتمالاً بیشترین اهمیت را دارا می‌باشد در حالی که این کشور حدود ۸۰۰ هزار بشکه به‌طور روزانه تولید می‌کند. رهبران قزاقستان امیدوارند که قزاقستان در دو دهه بعد به یک عربستان سعودی دیگر مبدل گردد. قزاقستان صاحب ۷۰/۵۲ تریلیون فوت مکعب ذخایر گاز و حداقل ۱۶/۴ میلیارد بشکه ذخایر نفتی می‌باشد. قزاقستان مورد توجه تصمیم‌گیران سیاسی آمریکا بوده چرا که این کشور تنها کشور غیراسلاو از ۱۵ جمهوری شوروی سابق می‌باشد که صاحب سلاح‌های غیرهسته‌ای می‌باشد... تمامی رهبران آسیای مرکزی، از جمله رئیس‌جمهور نظربایف، مدعی‌اند که سنت و طبیعت مردم آسیا کمتر با دموکراسی سازگار است... بسیار آشکار است که تقریباً عموم مردم نسبت به دموکراسی جاذبه طبیعی ندارند و به‌نظر می‌رسد جابجایی

1. Jessicat Matheus

ساختارهای مؤثر حوزه شوروی گذشته را با قصرهای جدید و عظیم‌تر ریاست جمهوری، مساجد و موزه‌ها ترجیح می‌دهند... استقلال، فریفتگی‌ها و وسوسه‌های جدیدی فراهم نموده و این امر به ویژه در یک کشوری با منابع غنی صادق است. منابع قزاقستان جهت توسعه مهیا بوده اما شرایط فساد و تباهی اداری، روندها را پیچیده می‌سازد. به واسطه مشکلات حمل و نقل گاز و نفت از منطقه به وسیله کشتی، شیوه توسعه بسیار کندتر و پیچیده‌تر خواهد بود از آنچه که در ابتدا پیش بینی شده بود. قزاقستان نیز زمینه‌ای برای یک سرمایه‌گذاری آمریکایی چندمیلیون دلاری داراست. استقلال به آن معنی است که پروژه شورون جهت توسعه میدان نفتی تنگیز در غرب قزاقستان، اولین پروژه در نوع خود، باید از مسئولان حکومتی در آلماتا (به جای مسئولان شوروی در مسکو) اجازه به دست آورد تا قرارداد امضا شود». ص ۸

در جای دیگر و در فصل اول کتاب در ارتباط با موضوع مشارکت می‌خوانیم:

«مهمتر آن که بیشتر رهبران قزاقستان عقیده ندارند که مشارکت مردمی برای مشروعیت دولت لازم است. بیشتر آنها هنوز عقیده دارند همانطور که شوروی انجام داد مشارکت مردمی از طریق ارائه دکترین ایدئولوژیک امکان پذیر است و آنها مشکلات انجام وظیفه را ساده و بی‌اهمیت ارزیابی می‌کنند. اتحاد شوروی یک نظام ایدئولوژیک کاملاً همگرا با وسایل ارتباط جمعی، آموزش، و هنر (که همگی برای خدمت به اهداف دولت بسیج بودند) داشت. ابزارهای موجود در دسترس نخبگان قزاق بسیار محدود هستند محصور شده در بخشی که تمایلش در جهت توسعه و رشد اقتصادی مطرح می‌گردد. قزاقها رهیافتی آسیایی را درک می‌کنند که کسانی باشند که مشی‌های تأدیب سیاسی را مشروعیت داده وقتی آنها پیشنهاد تغییرات و تحولات اقتصادی را ارائه می‌کنند». ص ۲۱

نویسنده در فصل دوم کتاب مذکور شخصیت نظربایف را مورد بحث قرار داده می‌گوید: «جدا نمودن روند دولت‌سازی در قزاقستان از شخص نظربایف مشکل می‌باشد. دفاع نظربایف از یک سیاست همگرایی حمایت از وی از طرف مردم را تضمین نمود حتی چنان استراتژی که در ظاهر به نظر می‌رسد متضاد با منافع یک دولت جدیدالاستقلال باشد. در سال اول استقلال،

نظر بایف دریافت که تسلیم نمودن حاکمیت گریزناپذیر بود اما او همچنین به این نتیجه رسید که مزیت استراتژیک روسیه بر قزاقستان به میزان بسیار زیادی در توافقه‌های دوجانبه بها داده شده بود» ص ۳۷. نویسنده همچنین اظهار می‌دارد:

«دولتهایی چون ترکمنستان، ازبکستان و مولداوی مرزهای مشترک با روسیه نداشتند و بنابراین رهبران آنها تصور نمودند در آینده روسیه همیشه دارای کمترین نقش خواهد بود. آذربایجان دارای تصویری مشابه بود به طوری که جمهوری آذربایجان یک مرز کوتاه و بالقوه مورد تنازع با روسیه از طریق داغستان دارد». ص ۳۹

نویسنده در مورد دیدگاه رهبران قزاق در مورد منطقه می‌نویسد: «رهبران قزاق تأکید بیشتری بر همکاری با کشورهای همسایه، ازبکستان و قرقیزستان، داشته تا یک فضای مناسب جهت همکاری اقتصادی مشترک بین سه کشور همسایه و منطقه‌ای ایجاد نمایند». ص ۴۸

چالشهایی فراسوی افزایش شمار قزاقستانی عنوان فصل سوم کتاب قزاقستان: وعده‌های تحقق نیافته می‌باشد که به هویت، فرهنگ و ناسیونالیسم قزاقستان پرداخته در قسمتی از آن می‌خوانیم: «بررسی سال ۱۹۹۴ نشان می‌دهد که ۷۴ درصد قزاقهای مصاحبه شده فکر می‌کنند که آموزش زبان روسی باید تداوم یابد. عدم توازن بین زبانهای جمهوری و زندگی شخصی در حال تغییر بوده و قزاقها به جای روس‌ها در تمام زمینه‌ها و فضاهای خصوصی و عمومی در حال جابجایی هستند و زندگی خصوصی پس از استقلال شکل جدیدی به خود گرفته است». ص ۷۱

«رشد استفاده مردم قزاق از وسایل ارتباط جمعی بر احساس بیزاری از نژاد روس اضافه شده و پخش برنامه‌ها از روسیه شدیداً طی چندین سال اخیر کاهش پیدا نموده است. ابتدا این امر به آن خاطر بود که ایستگاههای روسی، پرداخت به جهت دسترسی به فرودگاههای قزاق را مردود شمردند. اکنون بسیار اظهار می‌کنند که حکومت قزاق این عوارض پرداختی را استفاده کرده و حقوق قانونی برای محدود نمودن دسترسی عمومی به پوشش روسی حوادث در کشورشان متضمن کنترل کامل فرودگاهها از طرف حکومت قزاقستان است». ص ۷۳

در فصل چهارم با توجه به مبحث کثرت‌گرایی در جهان سوم و تجربه مشارکت سیاسی

می خوانیم: «استقلال صرفاً یک راه حل سیاسی نیست بلکه یک تغییر در موقعیت قضایی است به ویژه یک وضعیت اقتصادی برای اطمینان از این که نخبگان حکومت می کنند. اما در فقدان توسعه نهادی، برای وسایل و ابزارها فیزیکی است و منافع یا خسارات حاصل زودگذر و فانی می باشد». ص ۱۲۵

تحول اقتصادی یا تصاحب دولت عنوان فصل پنجم کتاب می باشد که تولید ناخالص ملی قزاقستان را در سالهای گوناگون با توجه به مناسبات نزدیک این کشور قبل از فروپاشی شوروی و بعد از آن مورد مطالعه قرار می دهد. همچنین فعالیتهای صندوق بین المللی پول (IMF) و برنامه های اقتصادی این نهاد بین المللی برای ایجاد ثبات اقتصادی در این کشور در این فصل مطالعه می گردد.

همچنین، در این فصل خصوصی سازی صنایع، وابستگی های درونی اقتصادی با روسیه، سرمایه گذاری مستقیم خارجی، توسعه بخش نفت و گاز، مشکلات سرمایه گذاری های خارجی و وضعیت جاری مورد بحث و تحقیق قرار گرفته است. مؤلف در صفحه ۱۶۷ کتاب قزاقستان: وعده های تحقق نیافته (فصل پنجم) می گوید: «دولت قزاقستان دلیلی برای بعضی خوش بینی ها داراست. برای تمام تاریکی تجارت در قزاقستان، سرمایه گذاری خارجی هنوز با دیگر کشورهای جدید الاستقلال مقایسه می گردد. اقتصاد دارای بنیانی است، تورم کنترل شده و تولید اقتصادی در حال افزایش است. برعکس بیشتر همسایگان قزاقستان، این کشور در بیشتر قسمت ها در شرایط خوب با بانک جهانی و سایر نهادهای بین المللی مالی تعامل داشته است. اقتصاد قزاقستان نشانه های بهبود را در سال ۱۹۹۶ نمایان ساخت و تولید ناخالص داخلی از ۲/۱ درصد در سال ۱۹۹۷ به ۳/۵ درصد در سال ۱۹۹۸ رسید. همچنین، در نتیجه دریافت های مالی از جانب روسیه در اوت ۱۹۹۸ تولید خالص داخلی کمی کاهش یافت ولی در سال ۲۰۰۰ به میزان ۹/۶ درصد افزایش نشان داد که بسیار بیشتر از تخمین های پیش بینی شده بود.

فصل ششم کتاب که خواندنی ترین فصل کتاب نیز می باشد شامل عناوین: مباحث زبانی، جمعیتی، روابط بین نژادی، اختلاف منطقه ای، فاصله روبه افزایش غنی و فقیر، بیکاری،

استاندارد سطح زندگی، مراقبتهای بهداشتی، امید زندگی، مباحث زیست‌محیطی، ناتوانان و افراد مسن، افراد معتقد به مذهب و جمعیت بدون مذهب است.

«مردم قزاقستان طی دوران تنش‌های اقتصادی و سیاسی صبور بوده‌اند. آنان ستیزهای مسلحانه و تظاهرات خشونت‌آمیز نداشته‌اند و فقط مخالفت‌های عمومی ابراز داشته‌اند. در سال ۱۹۹۷ به نظر می‌آمد در کشور تظاهرات وسیع به وقوع خواهد پیوست اما آن چالش بالقوه از خود رنگ باخت. در واقع، در این سال مشکلات اجتماعی قزاقستان سریعتر از توان حکومت برای حل آنها رشد نموده بود... هرکس که در قزاقستان زندگی می‌کند می‌داند که بسیاری از روس‌ها آینده‌ای در قزاقستان ندارند و بازگشت تقریباً^۱ مردم روس‌الاصل قزاقستان به روسیه، بزرگترین و تنها عامل ترکیب جمعیت قزاقستان است. شمار ۱/۱ میلیون نفر روسی کشور را طی سالهای ۱۹۸۸ تا ۱۹۹۸ ترک کرده‌اند. بازگشت جمعیت روسی‌الاصل باعث کاهش ۴۴/۲ درصد در شمار کارگران ماهر از ۱۹۸۸ تا ۱۹۹۳ گشت». ص ۱۷۵

«جمعیت روسی‌الاصل قزاقستان به اقتدار و استحکام دولت قزاقستان اطمینان ندارند. براساس یک نظرخواهی فقط ۱۴ درصد مهاجران به حاکمیت قزاقستان اطمینان دارند و ۱۳ درصد به دیگر جمهوری‌ها اعتماد دارند». (ص ۱۸۲)

«سیاست در قزاقستان همیشه بر مبنای ائتلاف تداخل داشته و اتحادهای سیاسی موفق، به موازات پیوندهای قبیله‌ای جریان داشته است؛ به طوری که همسر نظربایف زاده هوردمیانی^۱ بوده و ازدواج آنها منبعی برای همبستگی با مردم شمال کشور است». ص ۱۸۷

«هویت‌های منطقه‌ای هنوز بر موارد ملی به‌ویژه در میان روس‌نژادها اولی بوده و اقتدار دارند. ص ۱۸۹

«تفاوت‌های اساسی در استانداردهای زندگی مردم در قزاقستان دیده می‌شود و در سال ۱۹۹۷ تولید سرانه خالص داخلی در شرق ۴۸۸ دلار و در شهر آلماتی تا ۵/۶۵۴ دلار بود». ص ۱۹۱

«توسعه فقر یک مشکل ملی است و مناطق اقتصادی را متأثر نموده در سراسر کشور دیده می‌شود. حتی مناطقی که به‌طور عمده افراد قزاقی ساکن هستند، مثل مناطق غربی و جنوبی، حکومت ملی با دیده تحقیر نگریسته می‌شود. برکنار از این که مردم قزاقستان در کدام منطقه زندگی کنند عموم شهروندان عادی قزاقستان احساس می‌کنند بدون امکانات اقتصادی و در نتیجه فاقد قدرت می‌باشد». ص ۱۹۷ «مراقبت‌های پزشکی برای بیشتر قزاقستانی‌ها نیز صورت و خیمی دارد. دولت بعضی مراقبت‌های عمومی پزشکی را فراهم نموده و مردم نسبت به گذشته دسترسی کمی به دارو دارند».

«تصمیم دولت قزاقستان برای ورود به اقتصاد بازار نتایج سیاسی مشخصی داشته است که به نوبت فعالان جدیدی را ایجاد نمود. نخبگان سیاسی جدید از بخش اقتصادی ظاهر شده‌اند؛ زمینه‌ای که دائماً در حال رشد است. در حال حاضر، مناصب وزارتی با این نظر ایجاد می‌گردند که اطمینان حاصل نمایند گروه‌های اقتصادی کلیدی کنونی چون بانک قزاقستان دارای نفوذ بسیار هستند». ص ۱۷۱

آیا قزاقستان می‌تواند وعده‌هایش را تحقق بخشد؟ عنوان آخرین فصل (فصل هفتم) کتاب قزاقستان: وعده‌های تحقق نیافته است. در این فصل نقش حامیان خارجی این کشور مطالعه شده و آینده قزاقستان پس از نظربایف بررسی می‌گردد.

در قسمت آخر این بخش می‌خوانیم: به‌واسطه حوادث تروریستی ۱۱ سپتامبر در آمریکا حضور این کشور در منطقه افزایش یافت اما این امر احتمالاً تا حدودی به واسطه شرایط ناگهانی و آنی حاصل شده است. روشن نیست میزان و درجه قدرت و نفوذی که آمریکا خواهد داشت اگر این کشور مجبور بود که ۵ یا ۱۰ یا حتی ۲۰ برابر بودجه محاسبه شده را در سالهای اخیر هزینه کند». ص ۲۴۲

در قسمت ضمیمه کتاب قزاقستان: وعده‌های تحقق نیافته شاهد ۱۲ جدول بسیار پُرارزش می‌باشیم. در جدول اول نام استانهای قزاقستان، میزان جمعیت هر استان، درصد جمعیت آن استان نسبت به جمعیت کشور و درصد قزاقهای ساکن در آن استان دقیقاً ذکر شده است. در

جدول دوم میزان قزاقها، روسها، اوکراین‌ها، ازبک‌ها، آلمانها، تاتارها و اویغورها در این کشور در فاصله زمانی ۱۹۸۹ تا ۱۹۹۹ و درصد آنها معین می‌باشد. در جدول سوم، ترکیب نژادی شهرهای اصلی را مطالعه می‌کنیم. در جدول چهارم توزیع کرسی‌های نمایندگی گروههای سیاسی گوناگون آورده شده‌اند. در جدول پنجم آمار تولید داخلی خالص داخلی در فاصله سالهای ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۱ به‌طور سرانه و به‌طور کلی به تفصیل آمده است. در جداول بعد آمار صادرات و واردات، طرحهای سرمایه‌گذاری آمریکا و دیگر نهادها در قزاقستان، میزان خصوصی‌سازی طی سالهای ۱۹۹۹-۱۹۹۱، سرمایه‌گذاری خارجی در قزاقستان، توسعه منابع نفت و گاز قزاقستان و نرخ مرگ‌ومیر، مدارس حرفه‌ای، بیکاری و وضعیت آموزش و بهداشت با آمار و ارقام توضیح داده شده‌اند.

خانم اولکات نویسنده کتاب از صاحب‌نظران مشهور مسایل آسیای مرکزی و قفقاز می‌باشد که قبلاً نیز تألیفاتی در حول مسایل این منطقه از جمله راجع به موضوع اقوام منطقه آسیای مرکزی و قفقاز ارائه نموده است. کتاب قزاقستان: وعده‌های تحقق‌یافته یکی از جدیدترین منابع برای شناخت یکی از کشورهای آسیای مرکزی می‌باشد که این چارچوب می‌تواند الگویی مناسب برای درک دیگر کشورهای این حوزه تلقی گردد.

قاسم ملکی

مرکز مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی
پرتال جامع علوم انسانی